

Het Zeister Verzet

De gemeente Zeist in oorlogstijd

Drs. Annemiek Bal

ISBN: 9789464923056

Oorspronkelijke uitgave: 1999

Herziene editie: 2023

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Woord vooraf NFR/VVN voorzitter

Voorwoord van de auteur

Inleiding

1940

1941

1942

1943

1944

1945

Nawoord

Met dank aan

Literatuurlijst

Lijst met getuigen

Woord vooraf NFR/VVN

De historicus, die de geschiedenis van 50 jaar of langer geleden wil beschrijven, heeft een grote handicap. Hij is meer of uitsluitend afhankelijk van schriftelijk bronnenmateriaal en kan minder of nauwelijks gebruik maken van 'oral history, de getuigenis van hen, die het beschrevene zelf hebben meegemaakt.

In deze situatie verkeerde de jonge historica Annemiek Bal bij haar onderzoek naar het Zeister Verzet in 1940-1945. De oudere verzetsmensen in die jaren zoals Siem de Man zijn reeds 20 jaar of langer geleden overleden; de toen nog jonge generatie verzetsmensen is, voor zover nog in leven, thans tussen de 75 en 85 jaar en ook deze groep slinkt snel. Kortom, het was voor haar in dit opzicht een strijd tegen de tijd.

Uiteraard betekent het in hoofdzaak aangewezen zijn op schriftelijk bronnenmateriaal, zoals archieven en geschreven ego-documenten, een beperking in de mogelijkheid persoonlijke lotgevallen uit te diepen of te verifiëren en kant tot gevolg hebben, dat sommige (verzets)mensen uit die tijd tussen wal en schip terechtkomen, d.w.z. onderbelicht blijven, terwijl anderen wellicht overbelicht worden. Ik denk bij de eerste aan de joodse plaatsgenoten en verzetsgezinnen die meer dan een familielid verloren hebben.

Gelet op deze beperkingen waar de schrijfster voor stond, moet worden vastgesteld, dat zij een enorm stuk werk heeft verricht en bovendien op een evenwichtige, objectieve wijze de geschiedenis heeft beschreven. Daarmee is een lacune aangevuld, aangezien er

reeds boekwerken zijn verschenen over het verzet op de Utrechtse Heuvelrug en het verzet in de stad Utrecht.

Bovenal zie ik het als een hommage aan de Zeistenaren, die in die jaren hun leven hebben gegeven , en aan allen die zich toen hebben ingezet voor vrijheid en gerechtigheid. Daarvoor verdient de schrijfster onze dank en hulde.

Mei 1999

Van de voorzitter van de NFR/VVN en omstreken

Piet Coumou †

Voorwoord van de auteur

De oorlogsjaren van Zeist waren tot dit boek nooit eerder beschreven. Sommige gebeurtenissen waren wel bekend en opgetekend, maar voornamelijk in kranten en dagbladen. Zo zijn er van de bevrijding van de 10 joden uit het politiebureau in januari '45 verschillende versies in omloop, een 'heldenverhaal' is het zeker niet. Een context en een helder overzicht ontbrak. Verhalen gingen er wel. Zo had Zeist de naam een NSB dorp te zijn. Het verzet in de eerste jaren werd overschaduwd door de gebeurtenissen, de terreur en hongersnood op het einde van de oorlog. Na de bevrijding ging alle aandacht uit naar herstel van de rechtsorde en huisvesting. Men besteedde in Zeist geen speciale aandacht aan het lot van joodse slachtoffers, net zoals elders in het land. De gemeente beschikte alleen over een lijst met joodse namen. Wat was het verhaal erachter?

Na het verzamelen van alles wat er geschreven was over uitreiking van verzetshedenkingskruisen bijvoorbeeld kwamen er personen, -sleutelfiguren- in beeld en werd het een race tegen de klok om hen op te sporen die nog een duidelijk beeld konden schetsen van de gebeurtenissen in Zeist. Het onderzoek kreeg daarmee het uiterlijk van een legpuzzel waarbij niet elk stukje op het gewenste moment kon worden ingepast. De reis voerde naar Duitsland, Zwitserland en vaak moest ik wachten op antwoorden in briefvorm, die gestuurd werden uit Canada, Australië en Israël. Maar geduld wordt vaak achteraf beloond. Het dateren van de gebeurtenissen vormde een zekere uitdaging; ze zijn dan ook waar mogelijk met archiefmateriaal, waarin data genoemd worden, -zoals de politiedagrappporten- opnieuw in een context geplaatst. In mijn

zoektocht kwam ik verraad tegen en ook een aantal liquidaties die het verzet heeft gepleegd. Om erger te voorkomen.

Deze publicatie probeert in een kroniekvorm een beeld te geven van het verzet in de gemeente Zeist. Ofschoon er getracht wordt elke periode evenredige aandacht te bieden, valt na '43 meer te schrijven over het verzet, vanwege het feit dat de winter '42/'43 met de val van Stalingrad de oorlog kantelde in het voordeel van de geallieerden. Bovendien hebben velen die betrokken waren bij het eerste georganiseerde verzet de oorlog niet overleefd.

Deze publicatie wil voor zover mogelijk, een eerlijk, ontmythologiserend beeld geven van alle vormen van verzet die horen bij een bepaalde periode van deze bijzondere tijd, de bezettingstijd tussen '40 en '45. Voor elke (landelijk georganiseerde) verzetsorganisatie staan in dit boek de personages beschreven die het verzet in Zeist vertegenwoordigden. Daar waar bronnen zijn geraadpleegd is het meer een formeel relaas; waar er nog overlevenden of nabestaanden terug te vinden waren, een meer persoonlijk verhaal. Het persoonlijk verhaal van onder andere ambtenaren, politieambtenaren en baldadige jongelui. Informatie uit archieven en interviews vulden elkaar aan. Lees mee hoe het verzet in Zeist vorm kreeg, en hoe dit georganiseerd was.

Wat is er anders sinds de 1^e druk? De 1^e druk bevatte een bronnenlijst die het werk toegankelijk maakte voor onderzoek. Deze versie raakte al snel uitverkocht. In de jaren daarna werd het drukken van boeken een stuk gemakkelijker en kwam er een paperbackversie op de markt. De bevindingen zijn nu nog altijd hetzelfde, er zijn geen feiten boven tafel gekomen die het verhaal anders zouden maken, ondanks het internet.

Inleiding

Geografisch gezien omvat de gemeente Zeist in het noordoosten Huis ter Heide, Bosch en Duin en Den Dolder. Zeist ligt in een bosrijke omgeving. In 1940 vormen twee wegen vanuit zuidoostelijke richting, de Arnhemsebovenweg via Rhenen, Amerongen, Doorn en Driebergen, de weg via Ede, Scherpenzeel en Woudenberg samen een knooppunt in Zeist. Vandaar uit ligt de weg open naar de stad Utrecht en in noordwestelijke richting naar de hoofdstad Amsterdam. Ten oosten van Zeist ligt de Leusderheide met het vliegveld Soesterberg, waar de Luchtvaartafdeling (LVA) van de Koninklijke Landmacht een opleidingscentrum voor vliegeniers heeft gevestigd. Vanuit de lucht is Zeist duidelijk herkenbaar aan de aslijnen van het Slot Zeist, de Donkerelaan en Slotlaan. Deze lijn verdeelt Zeist vanaf 't Slot gezien, in een 'goedkoper' linker gedeelte en een 'duurder' rechtergedeelte. Zeist, een 'deftige gemeente' waarin de 'oud-Indischman, de officier en de hoge ex-ambtenaar' een bekende verschijning vormen.

Het inwonertal van Zeist ligt rond 1940 op 34.790. Zeist is voor die tijd in Nederland een aanzienlijk grote gemeente. Ondanks de crisisjaren maakt Zeist in de jaren dertig een enorme groei door; in minder dan 10 jaar steeg het inwonertal met 10.000. Met de stad Utrecht en zijn vele kantoren in de nabijheid verandert het

dorp in een moderne woon- en werkgemeente met genoeg werkgelegenheid. De dorpskern van Zeist telt 20.000 inwoners; Huis ter Heide, Bosch en Duin, Austerlitz en Den Dolder samen 10.000, het aantal patiënten in het psychiatrisch ziekenhuis De Willem Arntzhoeve meegerekend.

De groei die de gemeente doormaakt, vereist medio jaren dertig de nodige aanpassingen in de infrastructuur, een taak die is weggelegd voor Gemeentewerken Zeist. Zeist is per spoor bereikbaar en per tram. Trams van de Nederlandse Buurt Spoorweg Maatschappij, de NBM, verzorgen de verbinding met Utrecht en Amersfoort. In het centrum van Zeist leveren de Nederlandse Spoorwegen kolen aan voor de Gasfabriek aan de Steynlaan. De gemeente staat in de omgeving bekend om zijn wasserijen, zeepfabricage, farmaceutische- en zilverindustrie. De Gero en Gerritsen van Kempen zijn gerenommeerde bedrijven. Vele ondernemers vestigen zich in Zeist omwille van de goedkope gronden.

Zeist, van oorsprong een plaats van rust en retraite, met 2300 hectaren bos, vormt zij in 1940 een trekpleister voor vakantiegangers en dagjesmensen uit het westen van het land. Het hotel- en restaurantwezen is dan ook een belangrijk middel van bestaan in Zeist. Naast de vele pensions zijn er talloze huishoudens die in de nabijheid van de bossen, kamers verhuren.

Naast instellingen zoals de psychiatrische inrichting de Willem Arntzhoeve in Den Dolder, het blindeninstituut Bartiméus aan de Utrechtseweg, het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes aan de Verlengde Slotlaan, staat het Jongensinternaat van het Zeister Lyceum alom bekend. Kinderen met ouders in Nederlands-Indië gaan hier naar school. De gemeente heeft een goede naam in

Nederlands-Indische kringen. Eind jaren dertig wonen er meer dan 500 'Indische' gezinnen in Zeist. Velen van hen zijn vanwege de economische crisis weer naar Nederland teruggekeerd. Er bestaat dan ook een "Indische Club" waar men in elkanders gezelschap converseert en herinneringen uit de kolonie ophaalt.

De weg via Amerongen, Doorn en Driebergen naar Zeist voert langs de Utrechtse Heuvelrug. Fraaie gebouwen sieren de Driebergseweg en de Utrechtseweg. De VVV-gids van Zeist uit 1938 sluit op pagina 26 af met de volgende woorden:

'Zeist is gelegen in een streek, zoo afwisselend, dat ze nooit verveelt en het vormt een middelpunt van waaruit men in allerlei richtingen zich kan verplaatsen en men steeds in een minimum van tijd langs een fraaien weg een heerlijke tocht kan maken. Een voordeel dat vele onder onzer groote steden niet het hunne kunnen noemen'.

Een Duitse firma heeft precies zo'n gids in handen wanneer ze in de zomer van '38 voor een modecongres hotel Boschlust afhuren. Fotografen rijden af en aan met lieftallige dames die als fotomodel ingehuurd zijn. Overal op de Utrechtse Heuvelrug worden plaatjes genomen van de modellen. Verheugd over dit geslaagde modecongres keert het gezelschap na hun spionageactiviteiten terug naar Duitsland.

Zeist, en haar omgeving, met alle mooie landhuizen geniet volle aandacht van Duitse zijde.

1940

In de vroege ochtend van vrijdag 10 mei openen de legers van Hitler de aanval op Nederland. Om half vier verschijnen de eerste vliegtuigen over Zeist. Om vier uur klinkt mitrailleurvuur vanaf Soesterberg; de luchtvaartafdeling zal in de vier dagen die volgen een formidabele strijd tegen de Luftwaffe voeren. Zeist ligt achter de Grebbelinie, de verdedigingslijn waarlangs de regimenten van het IVe legerkorps en het IIe legerkorps opgesteld staan en waar ruim één derde van het Nederlandse leger de taak heeft het hart van het land te verdedigen tegen de aanval van Duitse troepen. Het hoofdkwartier van het Nederlandse veldleger is gevestigd in villa Veldheim aan de Utrechtseweg. Zowel generaal J.J.G. baron Van Voorst tot Voorst, opperbevelhebber van het Nederlandse veldleger als de commandant van de luchtvaartafdeling generaal-majoor P.W. Best hebben Zeist om strategische redenen als uitvalsbasis genomen. Zij bivakkeren sinds de mobilisatie met hun staf in hotel Figi aan 't Rond. Nederland wordt geconfronteerd met de vijand maar niet iedere vijand heeft een uniform aan. Sinds '38 wordt er van Duitse zijde op grote schaal gespioneerd in Nederland. Zo zijn er talloze Duitse dienstmeisjes in de omgeving van Zeist op 'strategische' plaatsen werkzaam. De vijand in gewone burgerkleding, de zogenaamde 'Vijfde Colonne'. Het begrip is nog niet zo oud in '40. De Nederlandse regering houdt sinds '38 lijsten bij van mogelijke spionnen; NSB-ers, Duitsgezinden en sympathisanten van het Nationaal Socialisme. Met name in Zeist waar het hoofdkwartier van het Nederlandse Veldleger gevestigd is, slaat de angst voor de 'Vijfde Colonne' toe.

In de vroege ochtend van 10 mei krijgt de Zeister politie de opdracht diegenen van de lijst aan te houden die in de gemeente woonachtig zijn. De groep zal geïnterneerd worden. Hoewel enkelen van hen zich vrijwillig op het politiebureau melden, worden NSB'ers en Duitsgezinde onder geleide van de marechaussee naar de Walkartschool gebracht. Ze moeten in de school wachten tot vroege avond, vooraleer er bussen voor komen rijden die de groep naar Maartensdijk brengt. In een geblindeerde trein worden ze naar de Prins Alexander kazerne in Den Haag vervoerd. Onder de geïnterneerden bevindt zich Engelbert Feldhaus van Ham met zijn broer en vader, eigenaar van het farmaceutisch bedrijf Kraepelien en Holm aan de Vijverlaan. Feldhaus van Ham, een Duitser, heeft zijn gezin niet laten naturaliseren. Eenmaal aangekomen op de kazerne moeten ze in de manege op de kale vloer gaan liggen, later krijgen ze stro. Naast de ingang van de manege bevinden zich stinkende toiletten.

De eerste dag van de oorlog wordt gekenmerkt door algehele paniek. De angstgevoelens worden geprojecteerd op al diegenen die iets met Duitsland te maken hebben of NSB-er zijn. Op de hoek van de Bergweg en de Scharweijdelaan houdt de politie een fietser aan. Het is een oud-collega van hen, een NSB-sympathisant. Er ontstaat een woordenwisseling over deze man met een collega-agent, eveneens NSB-sympathisant. Onder luid protest worden de twee op bevel van commissaris van politie J.J. Kruizinga opgesloten in een politiecel. Ze voelen zich diep vernederd door hun collega's, temeer omdat de arrestatie onterecht is; de collega-agent heeft zijn lidmaatschap van de NSB immers al enkele jaren geleden opgezegd. Het is immers voor ambtenaren verboden, lid te zijn van de NSB. Ze worden overgebracht naar de cavaleriekazerne in de Sarphatistraat in Amsterdam.

Op zaterdag 11 mei is er behalve van de vliegtuigen die komen overvliegen, nog weinig van het oorlogsgeweld te horen in Zeist.

De gemeente heeft in de maanden daarvoor de nodige voorbereidingen getroffen om haar burgers goed te kunnen beschermen. De gemeente is sinds de winter van '40 opgedeeld in zogenaamde zelfbeschermings-kringen, groepen van vrijwilligers, verenigd in een kring. Zeist bestaat uit 11 kringen: het centrum, het Patijnpark, de Dalweg, Scharweijde, het Wilhelminapark, de Hoge Dennen, de Lorentzlaan, Kersbergen, de Kroost, Bosch en Duin en Den Dolder. Elke kring is onderverdeeld in groepen en blokken. De groepshoofden van iedere kring vormen tezamen een kringcommissie met een kringleider als voorzitter. De kringleider moet de schakel tussen de zelfbescherming van de burgers en de gemeentelijke dienst, de luchtbeschermingsdienst (LBD) vormen.

De LBD bestaat uit verschillende onderdelen zoals de brandweer, de geneeskundige-, de chemische-, opruimings- en technische dienst. De LBD heeft de gemeente opgedeeld in drie wijken met wijkhoofden die de verschillende onderdelen in het desbetreffende gebied aansturen. Hoofd van de gemeentelijke LBD, Vak Zeist, is ir. J. Buijs, directeur van het gasbedrijf aan de Steynlaan. Het kantoor van Buijs is ondergebracht in hotel Boschlust aan de Prof. Lorentzlaan. Onzeker over het feit of Zeist in het oorlogsgeweld betrokken zal worden, heeft de LBD in maart en april het Jagershuis en het Julianapaviljoen als noodverbandplaatsen ingericht. Het badhuis aan de Bothalaan is ingericht als ontsmettingsruimte; verband en dergelijke worden opgeslagen bij wasserij Burger. Naast het bestaande ziekenhuis zijn Bethanië en het

kinderherstellingsoord van de Petrus Wertheymstichting als noodhospitaal ingericht.

De LBD heeft sinds de mobilisatie meerdere uitkijk- en luisterposten ingericht; zoals de permanent bewaakte post op de toren van de rooms-katholieke kerk aan de Rozenstraat. De radio staat de hele dag aan om alle posten op de hoogte te houden waar er in het land Duitse parachutisten naar beneden komen. In de loop van de winter zijn er in Zeist twaalf nieuwe grote sirenes met elektromotoren in werking gesteld. Het signaal luchtalarm moet zowel de bevolking als het personeel van de hulpdiensten, de vak- en wijkhoofden waarschuwen voor vijandelijke vliegtuigen. Het einde van het luchtgevaar wordt aangegeven door het luiden van de torenklokken.

De Duitse legers zetten zondag 12 mei de bestorming van de Grebbelinie in. In de vroege ochtend vinden de bewoners van Zeist die in een strook van 150 meter van de Utrechtseweg en de Driebergseweg wonen een biljet in de brievenbus. Het is een aankondiging van de voorgenomen evacuatie van die wijken die mogelijk onder vuur kunnen komen te liggen of die binnen de zone liggen waar eventueel een luchtstrijd kan plaatsvinden; de Driebergseweg en de Utrechtseweg zijn immers doorgaande wegen. Zeist is opgenomen in rubriek 1d van het in december '39 door het Algemeen Hoofdkwartier opgestelde evacuatieplan en ligt samen met Hilversum, De Bilt, Driebergen en Amersfoort tussen de Grebbelinie en de Hollandse waterlinie, en evenals voor alle andere plaatsen die onder andere rubrieken vallen treedt het evacuatieplan die dag in werking. De Commissie Afvoer Burgerbevolking, het CAB, heeft namens het Ministerie van Defensie de burgemeester meegedeeld dat de 6000 bewoners die

binnen de evacuatiezone vallen, met zes treinen naar Voorburg gebracht zullen worden.

Het evacuatieplan is in de gemeenteraad uitgebreid aan de orde geweest en tot maart '40 is burgemeester mr. W.A.J. Visser bezig geweest om in plaats van een evacuatie naar Voorburg een interne evacuatie voor te bereiden. Die interne evacuatie houdt in dat de bewoners van het gebied langs de Driebergse- en Utrechtseweg zelf mogen kiezen of zij bij vrienden, kennissen of familie willen verblijven. Hoewel de commandant van Hollandse waterlinie in eerste instantie zijn toestemming voor interne evacuatie gegeven heeft, wordt deze op 21 april plotseling ingetrokken. Visser is teleurgesteld, temeer hij in de afgelopen maanden de nodige inspanningen heeft geleverd om de minutieuze voorbereidingen afgerond te krijgen en omdat hij van mening is dat het terugdraaien van het besluit verwarring en ongerustheid van de bewoners van de te evacueren wijken met zich mee zal brengen. De burgemeester legt het bevel naast zich neer; hij laat Zeist zelf kiezen.

De boodschap op het biljet van 12 mei zegt, dat de évacués die inmiddels van de gemeente een toevluchtsoord hebben toegewezen gekregen, toestemming krijgen om in Zeist te blijven. Diegenen die geen onderkomen hebben, worden verzocht naar het Bethaniëplein te komen. Hier verzamelen zich tegen de loop van de avond 800 Zeistenaren die op aanwijzing van de politie naar het station worden gedirigeerd voor vervoer naar Voorburg. Om kwart voor negen vertrekt de trein van het station.

De trein bereikt zonder veel moeilijkheden station Gouda, maar er wordt niet verder gereden. De passagiers maken een koude nacht door, de stationsrestauratie is dicht en warme koffie nergens te

krijgen. Om half zeven 's ochtends vliegen er Duitse vliegtuigen over maar deze gaan hier niet tot aanval over. Om tien voor acht 's ochtends rijdt de trein door naar Voorburg. De burgemeester telefoneert naar Voorburg om aan te kondigen dat er alsnog évacués zullen arriveren. In Voorburg is het telefoontje over de komst van de Zeistenaren geheel onverwacht, al die maanden dat de burgemeester de opvang intern heeft willen regelen is er onvoldoende contact geweest met de gemeente Voorburg. De evacués worden ondergebracht in een scholencomplex. Daar vandaan worden de meesten van hen ondergebracht bij gastgezinnen in Voorburg. Enkele families verkeren in 'vervuilde staat', zij gaan tijdelijk naar enkele aparte, leegstaande huizen.

De overgrote meerderheid van de evacués heeft er echter voor gekozen om in Zeist te blijven, zij vinden in Zeist onderdak bij daartoe aangewezen of vrijwillig opgegeven gastgezinnen, familie, vrienden of kennissen. In plaats van 6000 personen worden er 800 naar Voorburg geëvacueerd.

Op maandagochtend 13 mei krijgt de burgemeester opnieuw, ditmaal geheel onverwacht, een bevel tot evacuatie. De omgeving van het hoofdkwartier van het veldleger moet tot op geruime afstand geëvacueerd worden vanwege het dreigende spionagegevaar, de Vijfde Colonne. Het gaat om het volledige Patijnpark, de Prof. Sproncklaan, de P.C. Hooftlaan en de Roemer Visscherlaan. De bewoners van het Patijnpark zijn inmiddels zelf zo van de wijs geraakt over de lopende geruchten van NSB'ers en Duitse parachutisten dat ze het bevel niet vertrouwen. De trein van 12.45 richting Gouda heeft slechts acht passagiers, de trein die later die middag vertrekt, vervoert niet minder dan 850 onwelwillende bewoners van het Patijnpark naar Voorburg. Daar

rekenen ze inmiddels al niet meer op nog meer evacués, vanwege de lege trein van rond het middaguur.

Tegen de avond wordt het hoofdkwartier van het Nederlandse veldleger van Zeist naar Gouda verplaatst. Verdere evacuatie van het Patijnpark is niet meer nodig. Het 15de regiment, IIIe bataljon, IIe compagnie dat gevochten heeft op de Grebbelinie, trekt in de nacht van 13 op 14 mei door Zeist naar Bunnik. De Grebbelinie is gevallen. Vanuit de huizen wordt er op hen geschoten; Zeist denkt met Duitse soldaten te maken te hebben.

Dinsdag 14 mei. De eerste Duitse soldaten worden in de omgeving van de Hoge Dennen gesignaleerd. In hotel Boschlust aan de Prof. Lorentzlaan zijn een groot aantal van de évacués van de Utrechtseweg ondergebracht. Enkele auto's rijden voor. Vier officieren stappen uit en treden Boschlust binnen. Eén van hen heeft een nauwkeurige beschrijving van Boschlust bij zich. In de foyer treffen zij angstige evacués. De officieren willen hun soldaten die aan de Grebbelinie hebben gevochten, in Boschlust onderbrengen. Ook de bedden van het Nederlandse veldleger in Woudschoten aan de Woudenbergseweg worden ingenomen door Duitse soldaten.

Duitse kwartiermakers begeben zich naar het Jongensinternaat aan de Krakelingweg. Ze hebben een plattegrond van het internaat bij zich. In de late namiddag krijgen ze echter het bevel om deel te nemen aan de intocht in de hoofdstad en verlaten ze het internaat. De Duitse 207e divisie met het 322e en 368e regiment staan voor de Bilt en Utrecht. Zeist is nieuwsgierig; in de Dorpsstraten ontstaat een menigte die de doortrekkende troepen willen zien. Uiteindelijk gaat de sirene af om hen van de straat te laten verdwijnen.

Dan volgt het bericht over de radio dat Rotterdam gebombardeerd is. De stad Utrecht wordt bedreigd met een bombardement. Om zeven uur 's avonds kondigt generaal Winkelman per radio de capitulatie aan. Diezelfde avond nog worden alle ingezamelde wapens in Zeist in de Slotvijver gegooid. Het deel van het Nederlandse leger dat krijgsgevangen genomen is, wordt naar Duitsland afgevoerd. Het deel dat niet krijgsgevangen genomen is, moet terugkeren naar de oorspronkelijke plaats van legering. Zo verzamelen zich tegen de avond van de 14de soldaten voor het raadhuis aan 't Rond. Velen van hen hebben gevochten aan de Grebbelinie en hebben sinds vrijdag 10 mei nauwelijks geslapen. De dorpen in de omgeving van de Grebbelinie zijn veranderd in een ruïne.

De Duitse soldaten die in de loop van woensdagmiddag 15 mei door Zeist rijden, op doortocht naar het noordwesten van het land, trekken opnieuw een hoop belangstelling. De evacuatie wordt opgeheven en zij die in Zeist gebleven waren, zijn zo weer thuis. In de loop van donderdag 16 mei keren ook de evacués uit Voorburg naar huis. Ze worden met autobussen en vrachtwagens gebracht. De geïnterneerde Duitsers en NSB-ers worden vrijgelaten.

Zaterdag 18 mei en woensdag 22 mei publiceert de Zeister Courant de eerste lijsten met namen van soldaten die naar huis mogen keren: 124 man uit Zeist, 50 man uit Den Dolder en Huis ter Heide en 26 man uit Austerlitz. Op woensdag 29 mei vermeldt de Zeister Courant de terugkeer van een groep van 19 man en op 5 juni

publiceert de krant een lijst met 17 namen. Op 9 juni worden ook de 57 soldaten vrijgelaten die krijgsgevangen zijn genomen. Zaterdag 22 juni drukt de Zeister Courant de laatste lijst met 33 namen af. In totaal zijn er uit Zeist 356 man onder de wapens geweest, uit zowel het beroeps- als het reservekader. Dertig van hen keren niet terug. Het leger wordt op groot verlot gestuurd; in de loop van de zomer volgt de demobilisatie.

De bezetter gelast de politie die inmiddels van de evacuatie in de ULO-school aan de Frans van de Puttenlaan teruggekeerd is, naar het gebouw aan de Mourikstraat, om de partij wapens die in de nacht van de 14de mei in de Slotvijver zijn gegooid, uit het water te vissen. De vangst wordt op grote tafels onder de twee kastanjabomen uitgestald om schoongemaakt te worden. Brigadier H. Eijsenga moet erop toezien dat de wapens vervolgens worden ingeleverd bij de Duitsers. Een partij van deze wapens verdwijnt echter illegaal naar het adres van de touwslagerij van de gebroeders van Vliet aan Nooitgedacht. Cees van Bijlevelt wordt door de Sicherheitspolizei aangehouden. Cees wil de Sicherheitspolizei 'wel even aanwijzen waar de wapens verborgen zijn'. Hij dirigeert de auto achter de oude ambachtsschool op de Weeshuislaan. Voordat het gezelschap goed en wel is uitgestapt is Van Bijlevelt al over de schutting richting Emmastraat verdwenen. Hij loopt dwars door een woning aan de Emmastraat, de bewoonster hoewel beduusd, houdt zijn achtervolgers gelukkig tegen. Van Bijlevelt loopt voorzien van een bril en een snor voortaan over straat: hij is de eerste onderduiker in Zeist.

Gemeentewerken krijgt opdracht om nieuwe verkeersborden in de Duitse taal te vervaardigen en in de gemeente te plaatsen. De borden verwijzen naar legeronderdelen; de Duitsers gebruiken echter afkortingen en ze zijn voor Zeist onleesbaar.

Een groot aantal gebouwen in Zeist wordt opgeëist: hotel Boschlust en Figi, het Jongensinternaat van het Christelijk Lyceum, de St. Jozef Kweekschool, de Prins Alexanderstichting en Woudschoten. Vrijwel direct na de capitulatie nemen de Duitsers bezit van het 330ha grote landgoed Bornia aan de Driebergseweg. De eigenaar, oud-gezant jhr. J.R. Clifford Cocq van Breugel wordt in verzekerde bewaring genomen.

De riante villa Schoonoord, eigendom van de familie Romondt-Quarles de Quarles, heeft in '38 nationale aandacht getrokken toen daar het Centrum van Nationale Herleving geopend werd in aanwezigheid van Prins Bernhard, de Minister van Sociale Zaken, C.P.M. Romme, opperbevelhebber J.J.G. baron Van Voorst tot Voorst en KLM-directeur A. Plesman. Het centrum vertegenwoordigt alles van het nationale bewustzijn van Nederlands. Alles wat betrekking heeft op 'Het Huis van Oranje', de geschiedenis van de koloniën, de luchtvaart, leger, vloot en luchtbescherming is hier ondergebracht. De bezetter heeft veel belangstelling voor deze grote villa's. Duitse officieren nemen hun intrek in hotel Figi aan 't Rond.

In juli wordt het Jongensinternaat aan de Krakelingenweg definitief gevorderd. De commandant in kwestie die in eerste instantie het hele gebouw wil innemen toont zijn goede wil. Hij wordt door de dominee, door de jongens de 'Do' genoemd, ds. G.W.C. Vunderink, overgehaald alleen het hoofdgebouw te vorderen, waardoor de keukenafdeling, de personeelsvertrekken, de eetzaal en de

directeurswoning bewaard blijven. De internaatjongens -voor slaapzalen is er immers geen ruimte meer over- moeten elders worden ondergebracht.

Naast de Wehrmacht eist ook de Luftwaffe de nodige ruimte op. In juni arriveert de commandant van 'Fliegerhorst' Soesterberg, Hauptmann A. Zaiser in Zeist. Hij en andere hoge officieren van vliegveld Soesterberg nemen hun intrek in Huize Valkenbosch aan de Acacialaan. In juli laat Josef Kammhuber zijn oog vallen op Slot Zeist. Kammhuber die door Hitler tot commandant van de in Nederland gestationeerde 'nachtjagers' is benoemd, meent dat Zeist een uitstekende locatie is voor deze nieuwe dienst. De Luftwaffe is opgedeeld in zogenaamde 'Luftflottenkommando's. Zo ligt Noorwegen in zone 5, Frankrijk in zone 3 en Nederland en België in zone 2. Het hoofdkwartier van zone 2 is gevestigd in Brussel. De nachtjachtdivisie onder bevel van Kammhuber vliegt 's nachts in plaats van overdag. In oktober '40 wordt Kammhuber benoemd tot general-majoor door Hermann Göring persoonlijk, die naar Soesterberg komt. Kammhubers belangrijkste taak bestaat daarin met behulp van de nachtjachtdivisie het luchtruim boven het Ruhrgebied te verdedigen.

Vliegveld Soesterberg wordt gecamoufleerd. Bewoners van de Hertenlaan krijgen op 6 juni bericht van de gemeente dat ze hun huizen moeten ontruimen. De prachtige beukenrijen aan de Hertenlaan worden in korte tijd allen omgezaagd. Er wordt een kantoor ingericht voor de Bauleitung, een team van ingenieurs, architecten en werkers. In de loop van de zomer vinden tal van aannemersbedrijven werk op Soesterberg.